

PAPP GYULA

Az igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon*

A szövetséges hatalmak által háborús bűnösnek tekintett személyek felelősségre vonásának a szándéka végigvonul a II. világháború történetén. Churchill már egy 1941. október 25-i beszédében a háború egyik céljaként jelölte meg az elkövetett agressziók szankcionálását. Ezt követte 1943-ban az Egyesült Nemzetek deklarációja Moszkvában a háborús bűnök megtorlásáról, majd pedig a teheráni konferencia, ahol Sztálin és Roosevelttől ötvenezer háborús bűnös kivégzését helyezte kilátásba. Jaltában és Potsdamban a szovjet és angolszász vezetők ismét hitet tettek „minden háborús bűnös gyors és igazságos megbüntetése” mellett.¹ A kérdés jogi alapjainak kimunkálásán elsősorban Raphaël Lemkin jogtudós dolgozott, tőle származik a genocídium (népirtás, népgyilkosság) fogalmi rendszere is.²

Ilyen előzmények után jött létre 1945. augusztus 8-án a megegyezés Londonban a Nemzetközi Katonai Bíróság létrehozásáról. Ennek tevékenységét a nürnbergi perek közismertté tették.

De az általános elveken túl a represszió formái és intenzitása országonként változott. Természetesen a legnagyobb méretű Németországban volt, ahol a „náciatlanítás” tömegeket érintett. A három nyugati övezetben körülbelül 250 000 személyt internáltak, és a katonai bíróságok 5000 ítéletet, köztük 800 halálosat mondtak ki. A politikai, közigazgatási és vállalati személyzet ellenőrzése céljából igazolás alá vontak száma csak az amerikai zónában meghaladta a három milliót, azaz az itteni felnőtt lakosság 28%-át. A feladat oly hatalmasnak bizonyult, hogy már 1946-ban az amerikaiak a német bíróságokra bízta az ügyek vitelét. Ezek 1949-ig működtek, és 600 000, jórészt bírságokból álló büntetést szabtak ki. Hasonló volt a helyzet Japánban, ahol a nürnberginek megfelelő tokiói per után MacArthur lemondott több millió gyanúsított lakos 90%-ának ellenőrzés alá vonásáról. Az ausztriai helyzet annyiban volt különleges, hogy a megszállók már 1945 nyarán a helyi népbíróságokra bízta a náciatlanítást és az igazolásokat.³

* A fordítás a következő kiadás alapján készült: Papp, Julien: *La Hongrie libérée. État, pouvoirs et société après la défaite du nazisme (Septembre 1944–Septembre 1947)*. Rennes, 2006. 242–260.

¹ Bédarida, François: *Le nazisme et le génocide. Histoire et enjeux*. Paris, 1989. 47–48.; Sérant, Paul: *Les vaincus de la libération. L'épuration en Europe occidentale à la fin de la Seconde Guerre mondiale*. Paris, 1964. 43. Teheránban, amikor Sztálin poharat emelt „ötvenezer háborús bűnös kivégzésére”, Roosevelttől azt válaszolta, hogy „a maga részéről megelégszik 49 999 kivégzéssel”.

² Lásd Lemkin, Raphaël: *Le crime du génocide*. *Revue de Droit International, de Sciences Diplomatiques et Politiques*, n°24. (octobre–décembre, 1946) 213–222. <http://www.preventgenocide.org/fr/lemkin/legencide1946.htm>

³ Sérant: *Les vaincus de la libération*, 117.

Általában véve a felszabadulást követő letartóztatások mindenütt tömeges méretűek voltak: Francia- és Olaszországban az aktív lakosság egy tizedét érintették. A „spontán” megtorlások során zajlott le az ún. „horizontális kollaboráció” üldözése is. Franciaországban a kopaszra nyírt nők számát 20 000-re becsülik, de több más nyugati országban is előfordult az ilyen bosszúállás.⁴

A törvényen kívüli kivégzések nagy része szintén a felszabadulás napjaiban zajlott le. Nyugat-Európa országaiban összesen körülbelül 100 000 ilyen eset fordult elő. Számuk különösen jelentős a francia délvídeken és Olaszország északi részén, ahol a fegyveres ellenállási mozgalmak a legaktívabbak voltak. Ami a „legális” felelősségre vonást illeti, a helyi lakosság számához viszonyítva Belgiumban és Hollandiában volt legmagasabb az ítéletek száma, utánuk következnek csökkenő sorrendben Dánia, Norvégia, Francia- és Olaszország. A végrehajtott halálos ítéletek számát tekintve viszont Franciaország áll az első helyen, egymillió lakosra eső 39 kivégzéssel, amit Belgium 29-cel, Hollandia 17-tel, Dánia 13-mal, Norvégia 10-zel követ. Nyugat-Európát, Jugoszláviát és Magyarországot együttvéve 15 000 végrehajtott halálos ítéletről van tudomásunk.

A háborús bűnök retorziója egyrészt felemás helyzeteket teremtett a hagyományos jogrendszer normáival szemben, amit a vádlottak, illetve képviselőik gyakran kihasználtak a rendkívüli ítélkezési fórumok lejárására. Másrészt, a megtorlás mindenütt jobban sújtotta a szellemi élet (írók, újságírók, tanárok stb.) kompromittált szereplőit, mint a tőkés világot és a gazdasági élet felelőseit. A katolikus egyház szerepe szintén máig tartó viták tárgyát képezi. A közvéleményt az is sokszor felháborította, hogy az igazinak tartott bűnösök helyett inkább egyszerű megtévesztett emberek kerültek bíróság elé. Franciaországban, ahol az ellenállás erősen társadalmi-politikai mozgalom is volt, a felelősségre vonás mérlege mélységes csalódást okozott, ugyanakkor a Vichy-rendszer hívei szerint az egész folyamatot a „bosszúállás tobzódása” jellemezte.⁵

A szovjet fennhatóság alá került országokban ugyanazok az elvek inspirálták a megtorlást, mint Nyugat-Európában, de Kelet-Németországban például elsikkadt a „nácitlanítás” azok esetében, akik elfogadták az új rendszert.⁶ Az ilyen példák szintén táplálták a felelősségre vonás bírálatát.

Magában a Szovjetunióban a represszió először azokat a területeket érintette, ahol 1942-ben a megszálló német hatóságok által elismert nemzeti bizottságok alakultak. Így került sor több népcsoport (tatárok, csecsenek, ingusok, kalmükök stb.), körülbelül 800 000 ember kitelepítésére és autonómiájuk megszüntetésére, miután a Vörös Hadsereg visszafoglalta a szóban forgó területeket.

A háború után, 1945–1946-ban közel 700 000 szovjet állampolgár került bíróság elé kollaboráció miatt. A törvényen kívüli kivégzéseken kívül 42 000-re tehető a halálraítéltek száma, köztük elsősorban Andrej Vlaszov tábornokkal és a németek oldalára átvált egységeik katonáival. A visszatérő hadifoglyok és elhurcolt civil lakosok szoros vattatásokon

⁴ Például Belgiumban, Hollandiában, Norvégiában, Dániában, Olaszországban és Jersey szigetén, ahol „Jerrybags” (Germánzacskók) gúnynévvel illették a megszállókkal barátkozó nőket. Quellien, Jean: *La Seconde Guerre mondiale*. Caen, 2005. 528.

⁵ Novick, Peter: *L'épuration française 1944–1949*. Paris, 1985. 298. [eredeti kiadása: *The Resistance versus Vichy: The Purge of Collaborators in Liberated France*. London, 1968.]

⁶ Hazai viszonylatban Rákosi írta, hogy „a magyar kegyetlenkedések kérdése nálunk elaludt, mielőtt jóformán felébredt volna. Nálunk is sok ezer elaljasult, elvadult katona hajtott végre hidegvérrel embertelenséget a fronton, a hátsóországban a partizánok ellen, a zsidók összefogásánál vagy csendőrkézzre adásánál, s bűneikről már rég hallgat a krónika. Valami hallgatolagos amnesztia jött létre ezen a téren.” Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. Budapest, 1997. I. köt. 76.

estek át az erre a célra létesített táborokban: közülük 58% hazatérhetett, 19% visszakерült a katonasághoz, jórészt büntető zászlóaljakba, 15% került „újjáépítési rohamcsapatokba” és 8% a Gulágra hazaárulás miatt.⁷

A magyar helyzetre vonatkoztatva bizonyosnak tűnik, hogy a szovjet csapatok jelenléte nélkül megsokszorozódtak volna a „gyömrői gyilkosságok” néven ismert véres leszámolások. Egyébként, amint azt az alább közölt fejezet szerény terjedelme is mutatja, nem szenteltünk központi helyet a háborús bűnösök és a kisebb-nagyobb szereplők felelősségre vonásának a háború utáni Magyarországról írt munkánkban.⁸ Az „ezeréves Magyarország” összeomlását kísérő társadalmi és politikai átalakulásokhoz viszonyítva a felelősségre vonás kérdése, különösen ennek jogi aspektusai és a „legyőzöttek” korabeli vagy félévszázadal későbbi rekriminációi szükségszerűen háttérbe szorultak áttekintő jellegűnek szánt íráunkban. Ez következett abból a törekvésből, hogy az 1944–1947-es ún. demokratikus átmenet természetét meghatározó események és tények arányait a lehetőségekhez képest respektáljuk. Annál is inkább, mert a könyv szemlélete „alulnézeti”. Ebből a szempontból sokatmondónak tartjuk a közölt részben azt, hogy az ország pusztulásához és a tömeggyilkosságokhoz vezető rendszer képviselőinek a felelősségre vonása nemcsak a szövetséges hatalmak akaratából, hanem a magyar társadalom igényéből is fakadt.

*

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja kilátásba helyezte a háborús bűnösök letartóztatását, bíróság elé állításukat és vagyonuk elkobzását, valamint a németbarát szervezetek feloszlátását és a közintézmények megtisztítását. Ezekről a kérdésekről már folytak a viták, amikor a fegyverszüneti egyezményt aláírták. E dokumentum 14. cikkelye értelmében Magyarország kötelezte magát arra, hogy együttműködik a háborús bűnösökkel vádolt személyek letartóztatásában, kiszolgáltatásukban és elítélésükben. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány (INK) evégből fogadta el 1945. január 25-én a 81/1945. ME sz. rendeletet a népbíróságok létrehozásáról,⁹ melynek egyik pontja szerint az ítéletek végrehajtása esetleges kiadatási kérelmekre való tekintettel felfüggeszthető. A rendeletet követően, február 7-én az igazságügy-miniszter egy körlevélben kérte a háborús bűnösök és a fasiszta vagy hitlerbarát szervezetek, egyesületek és intézmények listáinak összeállítását.¹⁰

Maga a felelősségre vonás kérdése több területet érint, magában foglalja a népbíróságok felállítását és működését, az igazoló bizottságokat, valamint az internálásokat és a rendőri felügyeletet.

A népbíróságok vagy polgári törvényszékek az igazságügy-minisztertől függő és közvetlenül az illetékes fellebbviteli bíróság elnökének alárendelt rendkívüli igazságügyi szervek voltak. A budapestiek közvetlenül a Népbíróságok Országos Tanácsának (NOT) elnökétől függtek.

A népbíróságok tárgyában kiadott különböző rendeletek törvényerőre emeléséről az 1945. szeptember 16-án kihirdetett 1945. évi VII. tc. intézkedett. Kezdetben a népbírósági tanácsok a koalíciós pártok által delegált öt tagból álltak, akikhez később csatlakozott a szakszervezetek egy képviselője. A tanács elnöke és ennek helyettese hivatásos bírák voltak, akiket az igazságügy-miniszter nevezett ki. 1945. július 1-től kezdve a népbíróságok egyben

⁷ Quellien: *La Seconde Guerre mondiale*, 529–530.

⁸ Papp: *La Hongrie liberée*, id. mű.

⁹ Magyar Közlöny, 1945. február 5.

¹⁰ Szűcs László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsai jegyzőkönyvei 1944. december 23 – 1945. november 15.* Budapest, 1997. A. köt. 143.

fellebbviteli hatóságként szerepeltek az igazoló bizottságokhoz tartozó ügyekben. A kiszabható büntetések skálája igen széles volt: 6-tól 24 hónapig terjedő internálás, állásvesztés, politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése, különböző börtönbüntetések és halálbüntetés.

Kezdetben 24 népbíróság működött az országban, de számuk fokozatosan csökkent, majd 1949–1950 között teljesen felszámolták őket.¹¹ Egyébként a miniszter megszüntethette és a szomszédos törvényszékhez csatolhatta a „kellően ki nem használt” hivatalokat.

Ami a Népbíróságok Országos Tanácsát illeti, a 81/1945. ME sz. rendeletet itt is többször módosították, mielőtt a szerv működése véglegessé vált. A NOT, amely egyedüli fellegbuzési fórum volt a népbíróságok ítélete ellen háborús és népellenes bűnök tárgyában, öttagú tanácsokkal – összesen 60–70 személlyel – működött. Ezek kivétel nélkül hivatásos bírák voltak, akiknek ügyvédi vizsgával is kellett rendelkezniük. A népbíróságok ülnökeihez hasonlóan őket is a pártok delegálták, de ezt követően mandátumukat nem vonhatták vissza, tehát a NOT személyzete elmozdíthatatlan volt. Mint a népbíróságok, a NOT is „a magyar nép nevében”, majd 1946 februárjától kezdve „a Magyar Köztársaság nevében” mondta ki ítéletét.

A vádat bírói és ügyvédi vizsgával (vagy csak felső jogi végzettséggel) rendelkező népügyészek (a NOT előtt a népfőügyész) képviselték. Őket az igazságügyminiszter nevezte ki a nemzeti bizottságok ajánlása alapján. A népügyészeket bármikor elbocsáthatta a miniszter, sőt kinevezhetett közvadlót az igazságügyi szervezeten kívülről is.

Az 1945. június 3-án kihirdetett 2580/1945. ME sz. rendelet előírta, hogy az ügyész csak a jegyzőkönyvvezető jelenlétében fogadhatja a per szereplőit (vádolt, tanúk, szakértők, magánszemélyek). És úgyszintén, a vádlott és a tanúk kihallgatásakor senki sem lehetett jelen az érdekelt félen, az ügyészen és a jegyzőkönyvvezetőn kívül.

A háborús bűnösök első névlistáját 1945. február 9-én olvasta fel az igazságügy-miniszter, csoportosítva a neveket a 81/1945. ME sz. rendeletben meghatározott öt bűnösségi fokozat szerint. Márciusban Kliment Vorosilov a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) ülésén említést tett egy 108 nevet feltüntető listáról, de „úgy gondolják [mármint a magyar kormány – P. Gy.], hogy 2000 háborús bűnös lehet összesen”, akiknek a többsége azonban a SZEB és a kormány számára nem elérhető.¹²

Az 1945. január 25–26-i minisztertanácsi ülésen külön szóvá tették Horthy esetét a népbírósági rendelet 11. §-a kapcsán, amely meghatározta a háborús bűnök fogalmát. Teleki Gézának, aki megkérdezte, hogy ez Horthyra vonatkozik-e, Miklós Béla azt válaszolta, hogy ő ebben az ügyben koronatanú, „mert a Kormányzó a háborút mindig meggátolni törekedett, azonban félrevezették és becsapták”; ezen túl, tette hozzá, „a Kormányzó felelősségre vonása alkotmányjogi kérdésbe ütközik”.¹³ Persze, amint ez kiténik a nemzeti bizottságok

¹¹ Jóval később sor került még háborús bűnöket megtorló perekre. 1967 júniusában, „a zuglói nyilasok perében” tizenkilenc fiatal fasisztát ítélték el „védtelen zsidók” üldözése miatt: közülük hármat halálra, tizenötöt 8-tól 15 évig terjedő börtönre ítélték. Szintén 1967-ben két volt SS tolmács és aktív volksbundista kapott életfogytiglani börtönbüntetést. Az utolsó per Magyarországon háborús bűnök miatt 1970 nyarán zajlott le egy volt nyilas ellen, aki 1950-ben tért haza szovjet fogságból, és akit halálra ítélték, miután később rábizonyult több kínzás, fosztogatás és gyilkosság elkövetése. Braham, Randolph L.: *A magyar holocaust*. Budapest–Wilmington, 1988. II. köt. 472.; Súlyom József–Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Budapest, 1967.

¹² *Dálnoki Miklós Béla kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei*, A. 203–204.; Feitl István (szerk.): *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947*. Budapest, 2003. 43.

¹³ „Horthy felelősségre vonására nem került sor, többek közt a szovjet illetékes szervek állásfoglalása nyomán; csak tanúként hallgatták ki a nürnbergi perek során.” *Dálnoki Miklós Béla kormányának*

dokumentumaiból, nem mindenki volt ezen a véleményen. Így 1945. május 4-én a Debreceni Nemzeti Bizottság feliratot intézett a kormányhoz, kérelmezve a volt államfő felelősségre vonását: „Horthy Miklós volt kormányzó a magyar népnek számot adni tartozik 25 éves kormányzásának tényeiről, különösen pedig felelni köteles a háború megindítása és folytatása körüli tevékenységéért – vélte a debreceni NB – [amely] végül pótlólag azt is ki mondta [...], hogy Horthy Miklós volt kormányzót háborús bűnösnek kívánja tekinteni.”¹⁴

Az ország felszabadított részeiben a népi és nemzeti bizottságok vették kézbe a megtorlást, jóval a népbíróságról szóló kormányrendelet előtt.¹⁵ Szegeden néhány nappal az NB létrehozása után az ügyész megtagadta a vádemelést két volt nyilas vezetővel szemben azon a címen, hogy ezeknek a pártja parlamenti párt volt, és annak „célkitűzései között nem szerepelt a fennálló társadalmi rend erőszakos megváltoztatása”. Az ügyész döntése politikai botrányt okozott, és a város szakszervezeteinek javaslatára 1944 decemberének derekán az NB elhatározta népbíróságok felállítását, több mint egy hónappal megelőzve így a kormány erről szóló döntését.¹⁶

minisztertanácsi jegyzőkönyvei, A. 144., 10. sz. lábjegyzet. Miklós érvelése kapcsán emlékeztetni kell például arra, hogy 1941. június 22-én, amikor Erdmannsdorff német követ átadta neki Hitler levelét, Horthy kijelentette: „Higgye el, Követ úr [...], 22 esztendeje várom ezt a napot. Most boldognak érzem magam. Az emberiség évszázadok múlva is hálás lesz a Führernek ezért a tettéért, amely meghozza a békét, mert Anglia és az Egyesült Államok ezek után kénytelen lesz felismerni, hogy Németország immár legyőzhetetlen, élelmezése és hadi gazdálkodása az oroszországi mezőgazdasági és nyersanyagforrások birtokában biztosítva van”. Idézi Pritz Pál: *A Bárdossy-per*. Budapest, 2001. 35.

¹⁴ Magyar Országos Levéltár, XIX-A-1-j-2262-III-1945, 1.d. A 165/1945. N.B. sz. előterjesztést Juhász-Nagy Sándor, az NB elnöke és Vass Károly polgármester-helyettes, az NB jegyzője írták alá. Szintén mozgalmas vita volt a téma körül például a Csanád vármegyei NB-ben. Amikor az elnök szavazásra tette föl a kérdést, a bizottság 9 szavazattal 3 ellenében úgy döntött, hogy „valamennyi közhivatal vezetője köteles gondoskodni arról, hogy a múlt rendszer vezetőegységének, hivatalfőnökeinek, valamint vitéz nagybányai Horthy Miklós arcképe, szobra a középület helyiségeiből haladéktalanul el legyen távolítva”. Idézi Karsai Elek – Somlyai Magda (szerk.): *Sorsforduló. Iratok Magyarországi felszabadulásának történetéhez, 1944 szeptember – 1945 április*. Budapest, 1970. II. köt. 295–296.

¹⁵ Balázs Béla: *Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945–1946*. Budapest, 1961. 34. A debreceni NB elnöke, Juhász Nagy Sándor 1945 elején kijelentette: „...A magyarság nem indulhat el az újjáépítés, a helyreállítás útján, ha nem vizsgálja meg, hogy ki a felelős az ország pusztulásáért, és nem torolja meg azokat a bűnöket, melyeknek eredménye az ország mai szomorú állapota. Nem bosszúszúról, hanem az igazság vizsgálatáról van szó. Az újjáépítés érdekében szükség van arra, hogy tisztán lássuk a múltat...” A kisgazdapárti Vásáry József, aki a pénzügyminiszter fivére és felsőházi tag volt 1929 óta, felszólalásában szintén sürgette a kérdést, láthatólag tartva a nép megmozdulásától: „Ma tulajdonképpen vérnélküli forradalmon megyünk keresztül. Nekünk az eseményeknek elébe kell vágnunk [...] A közvéleményt most egy kérdés izgatja. A múlt bűnöseinek megbüntetése. Ki kell venni ezt az izgató anyagot a köztudatból, amilyen gyorsan csak lehet. Meg kell oldanunk a kérdést, mert a közbékét veszélyeztetné ez a probléma. Lehetetlen az, hogy az események túlhaladjanak bennünk [...] Meg kell állapítanunk, hogy tulajdonképpen Gömbös Gyula óta állunk német zsoldban. Akik Gömbös Gyula óta részt vettek az uralkodó pártokban, bizonyos fokig háborús bűnösök [...] javasoljuk a kormánynak a népbíróságok minél előbbi felállítását”. *Sorsforduló*, I. 517–520. Emlékeztetünk rá, hogy Gömbös, aki a III. Birodalommal való barátság híve volt, megpróbálkozott egy olasz és német mintájú fasiszta rendszer bevezetésével Magyarországon. Ő volt az első államférfi Európában, aki látogatást tett Hitlernél.

¹⁶ Oltvai Ferenc: *Szeged közigazgatása a város felszabadulásától az ország felszabadulásáig (1944. október 11 – 1945. április 4.)* Levéltári Közlemények, 34. (1963) 1. sz. 75–76. Egerben a város nemzeti bizottsága utasította a „Királyi Törvényszéket”, hogy helyezze vád alá az ott maradt és az el-

Előfordult, hogy a kisebb helyiségekben a megtorlás véres leszámolásá fajult, de ezek a „törvényen kívüli” esetek elszigetelt jelenségek maradtak. Sőt, egyes körökben a felelősségre vonás kérdését szemérmességgel kezelték, vagy afféle polgári átnevelésként fogták fel.¹⁷ Ebből az ötletből kormányrendelet-tervezet lett Vörös János honvédelmi miniszter jóvoltából, aki a kényszermunkára kényszerített zsidók mintájára munkásszázadokat akart szervezni mindazokból, akik nem kerülnek bűnvádi eljárás alá. A miniszterek el is fogadták a tervezetet, ám a SZEB visszautasította a kihirdetését.¹⁸

Vörös kezdeményezése érintkezett az internálások problémájával is, ami állandó feszültséget okozott a belügy- és igazságügy-miniszter között. Sokáig vitatott kérdés maradt az igazoló bizottságok és a népbíróságok internálási jogkörének kérdése is. A „népi legalitás” óta gyakorolt internálások az újjászervezés után a rendőrség politikai osztályához tartoztak, s a 760/1939. BM sz. rendelet alapján jártak el. A rendőrség volt a felelős a nyomozásokért és a különböző kompromittált elemek (csendőrök, nyilasok, SS-ek, volksbundisták stb.) letartóztatásáért, akiket át kellett adnia a népbíróságoknak.¹⁹

A letartóztatottak számára a (6-tól 24 hónapig terjedő) internálás volt az egyik kiszabható büntetés. Gerő Ernő azonban azt a javaslatot tette a Budapesti Nemzeti Bizottságnak (BNB), hogy „oly esetben, ahol nincs elég ok a népbíróság elé utalásra, de az illető fasiszta, nyilas, munkatáborba utalható legyen”. Másrészt a BNB támogatta egy Politikai Nyilvántartó Iroda felállítását a politikai rendőrségen belül, és utasította a főispánokat: intézkedjenek, hogy minden igazoló bizottság adja át ennek a hivatalnak azoknak a személyeknek az ügyeit, akiknek tevékenysége nem képezi bünyügyi eljárás tárgyát a bíróságok előtt.²⁰

Valentiny Ágoston igazságügyminiszter 1945. első felében sikertelenül próbálkozott azazal, hogy az internálások ügyét a rendőrségtől elvegye, és megtartsa a népi fórumok hatáskörében. Sőt, a népbíróságok működését szabályozó új rendelet²¹ már nem is tartalmazta az internálást mint lehetséges bírósági ítéletet, mivel ez a jog teljesen a rendőrség kezébe került.

A kérdés rendezése és a gyakorlat egységesítése céljából a belügyminiszter egy 1945. június 21-i bizalmas rendelettel szabályozta az internálásokat.²² A rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseket tesznek szükségessé, írta Erdei Ferenc belügyminiszter az állam érdekeire hivatkozva a rendőrkapitányoknak és parancsnokoknak. Idézte és pontosította azokat az

menekült nyilasokat, fasisztákat, németbérenceket az 1921. évi III. tc. alapján, és hogy készítse elő „a később felállítandó Néptörvényszék felállítását”. *Sorsforduló*, I. 355.

¹⁷ Ercsi „falu-tanácsa” például azt kívánta, hogy „borítsunk fátylat a múlttra”. Szentes városi tanácsának ülésén sajnálkoztak azon, „hogy a magasabb iskolát végzett tisztviselők a bekövetkezendő dolgokból semmit sem láttak előre [...] Nem szabad bosszú által vezetetni az embernek.” Hódmezővásárhelyen az NB egyik kiküldöttje, aki tizenöt éve volt tagja a Kisgazdapártnak, „feszélyezve érzi magát, mert ő szoros kapcsolatban volt a múlt rendszer egész garnitúrájával”, látogatta például a nyilasok gyűléseit. Az NB egyik tagja azt a tanulságot vonta le, „hogy emberek vagyunk”, és a szintén jelenlévő főispán adott nyolc napot a kompromittált embernek, hogy gondolkozzon el, és vonja le saját maga a szükséges következtetést. *Sorsforduló*, I. 351., 383., II. 86–87.

¹⁸ *Dálnoki Miklós Béla kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei*, A. 184., 216–217., 232.

¹⁹ Kajári Erzsébet: *Feljegyzések a rendőrség történetéről (1945–1951)*. Múltunk, 40. (1995) 2. sz. 117.

²⁰ Gáspár Ferenc – Halasi László (szerk.): *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1946*. Budapest, 1975. 66–67.; Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949*. Budapest, 2000. 75.

²¹ 1440/1945. ME sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. május 1.

²² A 138.000/1945. BM sz. rendeletet teljes terjedelmében közli Palasik Mária: *Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében (1945)*. Társadalmi Szemle, 52. (1997) 7. sz. 87–94.

érveket, amelyek márciusban a BNB előtt elhangzottak: mindazokkal szemben, akik nem követték el ugyan a népbírószági rendeletekben megjelölt bűnöket és kihágásokat, de akik „fasiszta magatartásúak”, és gátolják az ország demokratikus szellemében történő újjáépítést, preventív intézkedéseket (internálás, rendőri felügyelet) kell foganatosítani. A szöveg három fejezetben részletesen, huszonhét kategóriába tagolva felsorolta, hogy kikkel szemben alkalmazhatók ezek az intézkedések. Ide tartoztak huszonöt feloszlatott szervezet²³ valamelyikének volt tagjai; továbbá azok, akik a szélsőjobboldali ideológia terjesztésében a legaktívabb társadalmi rétegekhez tartoztak (abból kifolyólag, hogy széles rétegekkel állandó kapcsolatban voltak, például újságírók, színészek, ügyvédek, orvosok, mérnökök, fodrászok, fogadósok, dohányárosok stb.); fasiszta meggyőződésükről ismert személyek, akik csalárd módon beléptek egy demokratikus pártba; valamint a nem zsidó német állampolgárok stb.

A „bizalmas rendelet” hangsúlyozta, hogy minden ügyet egyénenként kell elbírálni, de szándékosan elnéző volt a munkásokkal, szegényparaszttal, kubikosokkal szemben, kivéve, ha kommunista vagy szociáldemokrata párttagságukat követően egy szélsőjobboldali mozgalomhoz csatlakoztak. Azokat tekintette volt náci vagy szélsőjobboldali párttagoknak, akik legalább két hónapig fizettek tagdíjat. Rendeletében Erdei nem tagadta, hogy a kivételes bánásmódot a kétkezi munkásokkal szemben nemcsak politikai megfontolások, hanem az újjáépítés érdekei is indokolják. A rendelet felhívta a figyelmet az emberséges bánásmódra, és aláhúzta, hogy az államrendőrség célkitűzése továbbra is a háborús bűnösök felkutatása marad.

Akár ideológiai tényezőkről, akár háborús bűnökről volt szó, a hatóságok jórészt a tanúk vallomásaira számítottak, annál is inkább, mert a dokumentumok, többek közt azok, amelyek bizonyíthaták volna a párttagságot, eltűntek vagy megsemmisültek.²⁴ Budapesten plakátok hívták fel a lakosságot, hogy tegyenek feljelentést az erre a célra létrehozott bizottságnál a „náci és nyilas bűnökről”. A tömbmegbízottak adatgyűjtő íveket kaptak, amelyeken mindenki köteles volt bejelenteni az 1939. szeptember 1-je óta tudomására jutott tényeket. Aki hamis adatokkal szolgált, vagy tudatosan elhallgatott egy információt, azt közokirat-hamisítás miatt internálással fenyegették.²⁵

Amint a főváros pesti oldala felszabadult, a rendőrség megkezdte azoknak az egyéneknek a letartóztatását, akiknek nem sikerült elmenekülniük, és akiket azonosítani lehetett. Egy jelentés szerint az információk 60 százalékát a lakosság szolgáltatta, és 40 százalék származott a rendőrség saját nyomozásából. Még tartott az ostrom, amikor a kiegészítő munkaszolgálat 401-es különleges századának a túlélői ráismertek több tíz sorstársuk meggyil-

²³ Lajstromuk gyakorlatilag felölelte a megelőző negyed évszázad teljes ideológiai skáláját a rögeszmés irredentizmustól a legvirulensebb nácizmusig. Íme néhány közülük: Antibolsevista Ifjúsági Tábor, Ébredő Magyarok Egyesülete, Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség, Kettőskereszt Vérszövetség, Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Magyar Tudományos Fajvédő Társaság, Nyilaskeresztes Párt (Hungarista), Turul Szövetség, Zsidó Kutató Intézet stb. Francia Külügyminisztérium Levéltára (a továbbiakban: FKL), Europe/Hongrie 1944–1960. Z, 195-2/6. Sajtószemle, 1945. május 20.

²⁴ „Nem kívánatos, hogy előre nem látható események következtében a volt jobboldali pártok iratai, különösen tagnévsoraik ellenséges kézre kerüljenek”, írta a Szálasi-féle belügyminisztérium 1944. november 13-i „szigorúan bizalmas” rendelete „valamennyi meg nem szállt törvényhatóság első tisztviselőjének”. Idézi: *Sorsforduló*, I. 144–145.

²⁵ *Felhívás a nyilas és náci bűnök bejelentésére*. Szabad Nép, 1945. április 4.

kolásáért felelős két altisztre. Az ő perük és köztéri kivégzésük²⁶ volt a nyitánya a népbíró-ságok tevékenységének, és előrevetítette ezeknek a pereknek a drámai légkörét.²⁷

Az 1945. június 21-i „bizalmas rendelet” tisztázta a politikai rendőrség és a népbíró-ságok viszonyát, de a NOT-nak nem sikerült elérni, hogy a jogerősen felmentett személyek mentesüljenek az internálások alól. Bibó István, aki ekkor a belügyminisztérium adminisztrációs osztályának vezetője volt, tapasztalatai alapján fogalmazta meg egy híres tanulmányában az internálás demokráciára gyakorolt negatív hatásait: „Az internálási apparátus természeténél fogva bizonytalan garanciák mellett működik, egyéni önkényeskedésektől meg nem óvható, az időtartam bizonytalansága miatt súlyosan demoralizáló hatású. Egyszóval: egy sivár embergyötrő nagyüzem, mely népi igazságtételnek túl közvetett, jogász-értékű igazságszolgáltatásnak pedig nagyon is rendőri [...] teljes bizonyossággal számíthatunk arra, hogy akik az internálótáborból kijönnek, onnan mint a demokrácia halálos ellenségei jönnek ki.” De Bibó azt is leszögezte, hogy a rendszert kritizálók túlnyomó többsége nem az emberi méltóság nevében, hanem az úri méltóságot ért sérelmek miatt panaszkodik. „A panaszok kilencven százaléka arról szól, hogy hogyan is lehet így bánni volt főispánokkal, esperesekkel, úriasszonyokkal, tanácsosokkal stb. stb. Ugyanez a társadalom lényegesen kevésbé volt magánkívül, amikor az alaptalan internálás, jogtalan letartóztatás, brutális vallatás, aljas privát bosszú visszaélései nem őket, hozzátartozóikat és fajtájuk-belieket, hanem különféle társadalmon kívüli elemeket, kommunistákat, szocialistákat, zsidókat vagy szegény embereket érték. Felejthetetlen számomra annak az úrnak az esete,

²⁶ „Elsőnek Szívós Sándor került a lámpavasra, a zsinagoga azonban elszakadt. Össze kellett csomózni, és Szívóst visszasegíteni a helyére. A második kísérlet sikerült. Ennek az incidensnek az volt az oka, hogy az új intézménynek nem volt kötele. [...] Igaz, hóhér sem volt. [...] Ezért az elitételt székre állítottuk, azután az egyik ór kirántotta alóla a széket. [...] A szovjet parancsnokság az oktogoni kivégzésbe azért egyezett bele, mert megfelelő politikai demonstrációnak tartotta az önbíráskodás megelőzésére is. Miután azonban a németek sem hagyták tűzérési beavatkozás nélkül az önként adódó tömegcélpontra, a szovjet parancsnokság utasított, hogy az ostrom befejezéséig várjunk a következő kivégzésekkel.” Major Ákos: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. Budapest, 1988. 125–126. Kállai Gyula tízezernyire becsülte az Oktogonon összegyűlt tömeget. Kállai Gyula: *Két világ határán*. Budapest, 1984. 63. – A 401-es kommandót zsidók, szindikalisták, politikai foglyok és egyéb gyanús személyek alkották. Kálváriájukat Kossa István, BESZKÁRT-alkalmazott és szakszervezeti vezető írja le visszaemlékezésében. Mielőtt elindultak volna Ukrajnába, felsorakoztatták őket meghallgatni „Muray alezredes úr” parancskihirdetését: „Rossz kinézésű, ványadt arcú, járás közben botra támaszkodik [...] Rikácsoló hangon kérde meg, tudjuk-e miért vagyunk itt? Ő tudja: [...] A magyar népet meg kell tisztítani a maguk fajta aljas népségtől, akik a haza ellenségei, akik az ellenséggel cimborálnak [...] Előttünk balra a keret tagjai sorakoztak parancsra [...] Muray nekik is beszédet tartott [...] Hallották, hogy kik ezek itt? [...] Ezek nem emberek, állatok. Kíméletet ne ismerjenek velük szemben. Ha meg kiérnek Ukrajnába, díszítsék fel velük az út menti fákat! Akasszák csak fel sorban őket.” Kossa István: *Dunától a Donig*. Budapest, 1984. 16–17. A keretlegények általában szadista és virulens antiszemita tartalékos altisztek voltak, akiknek magatartását gyakran az a gondolat vezérelte, hogy minél gyorsabban elpusztítják egységeiket, annál hamarabb térnek majd vissza otthonukba.

²⁷ „... drámai képsor, amikor a 401-es volt különleges munkásszázad tagjainak a hozzátartozói végig térdepeltek a bíróság dobogója előtt, és összetett kezekkel, zokogva arra kértek választ a két pri-béktől, vajon az ő hozzátartozójuk, férjük, vőlegényük, apjuk, testvérük él-e. Minden könyörgő hozzátartozó nő volt [...], akik abban bíztak, hogy szerették [...] egyszer majd élve hazajut [...] Kossa sorra megnevezte azokat a bajtársakat, akiket elpusztítottak. A hozzátartozók ott, a bírói emelvény előtt térdelő helyzetben még jobban összeroppantak. Volt, aki csendben zokogott, mások sikoltottak és átkozódtak, ismét mások elájultak.” Major: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség*, 122–123.

aki ölni és akasztani tudna azért, mert nyugalmazott városi tiszti főügyész édesapját három hónapig komolytalan okok miatt fogva tartották, de ugyanez az úr derült lélekkel mesélte el, hogy vágotott annak idején szolgabíró korában huszonöt botot a Jehova tanúi nevezetű szektának járásába tévedt iratterjesztőire, mielőtt kitoloncoltatta volna őket, mondván: hátha kommunisták? Szeretném megkérdezni: a kettő közül melyik a nagyobb emberi inzultus?”²⁸

Történelmi szempontból Zinner Tibor bírálta az internálást övező értelmezési zavarokat. Megállapította, hogy „a politikai rendőrség nem »mindenkit« internált”. Ezt a tévhitet „a kor reakciós, demagóg” pamfletjeinek „vagy a kései utókor retrospektív, antedatáló torzításainak” tudta be. Kifejti, hogy 1946 októberét megelőzően az internáltak szétszórtan voltak az országban, majd összegyűjtötték őket egy Buda déli részén fekvő központi táborba, az egykori Ká-rolly-laktanyába. Az idők során, 1945–1949 között az internált munkások és parasztok száma változó volt: csökkent tavasszal és különösen nyáron, a mezei munkák idején, majd ismét emelkedett. A fenti két dátum között az internáltak létszáma összesen 40 000 főre becsülhető, és közülük 30 000 Budapestről származott. Mindent egybevetve Zinner szerint közülük körülbelül 25 000 személyt tekinthetünk „fasiszta elemnek”; őket főként 1945–1946-ban vették őrizetbe.²⁹

Az újjáépítés igényei hamarosan szükségessé tették a „kisnyilasok” rendőri felügyelet melletti szabadlára helyezését. Evégett a belügyminiszter biztosokat küldetett a megyékbe az internálások felülvizsgálására, s ez az internáltak 25%-ának felügyelet melletti szabadlára helyezéséhez vezetett. Közülük aztán sokaknak sikerült megszökniük a felügyelet lazasága miatt és a szabadban végzett munka adta lehetőség révén. 1945 végén a budapesti táborok száma ötre, majd 1946-ban kettőre csökkent. Időközben az internáltak száma ismét jelentősen (több mint 70 000-re) emelkedett a Nyugat-Európából nagy számban visszatérők, valamint a gazdasági kihágásokat elkövetők (például feketézők) őrizetbe vétele miatt. 1946-ban felülvizsgálták azoknak az esetét, akik több mint hat hónapja voltak internálva, és 12 000 személyt rendőri felügyelet mellett szabadlára helyeztek. Így a különböző intézkedések eredményeként 1946 végére minden tábor felszámoltak az országban, kivéve a Károly-laktanyában lévőket. Végül pedig a gazdasági konszolidáció lehetővé tette 17 000 személy rendőri felügyeletének a megszüntetését és az internált *volksbundisták* fokozatos szabadlára helyezését.³⁰

A megtorlások rendszerében tehát az internálások afféle gyűjtőmedencét képeztek, amit csak részben tápláltak az igazoló bizottságok és a népbíróságok. Másrészt, míg az internálás rendőri, adminisztratív intézmény volt, addig az igazoló eljárás és a népbíráskodás jogi elveket és társadalmi-politikai szempontokat is magában foglalt.

Az igazoló bizottságokat az INK 1945. január 4-i rendelete hozta létre abból a célból, hogy felülvizsgálják a közalkalmazottak és tisztviselők tevékenységét az 1939. szeptember 1-je óta eltelt időszakban. A vizsgálódás kiterjedt a közigazgatás különböző szintjeire, a bíróságokra, a közoktatásban dolgozóakra, a hadseregre, az állami vállalatokra és intézményekre.³¹

²⁸ Bibó István: *A magyar demokrácia válsága*. In: uő.: Válogatott tanulmányok. Válogatta: Huszár Tibor, szerk.: Vida István – Nagy Endre. Budapest, 1986. II. köt. 40–42.

²⁹ Zinner Tibor: *Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások*. Történelmi Szemle, 28. (1985) 1. sz. 121., 125.

³⁰ Kajári: *Feljegyzések a rendőrség történetéről*, 117–118.

³¹ 15/1945. ME. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. január 4.; Schönwald Pál: *Igazoló eljárások, 1945–1948*. In: A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve, Budapest, 1969–1972. 249–274.

A bizottságok megszervezése az egyes településeken és megyei hivatalokban a főispánok feladata lett. Minden bizottságnak hét tagja volt: az öt politikai párt egy-egy delegáltja, akik maguk közül elnököt választottak, és kooptáltak egy jogilag képzett személyt. A hetedik tagot az igazolás alatt álló hivatal vagy vállalat dolgozói közül választották. Az alkalmazottaknak nyilatkozniuk kellett, hogy politikai magatartásukkal „nem sértették a magyar nép érdekeit”. El kellett mondaniuk, miként hajtották végre a hivatalos utasításokat, miért hagyták el hivatalukat (ha elhagyták) a Vörös Hadsereg érkezésekor, mit csináltak távollétük alatt, és milyen körülmények közt tértek vissza.

Amennyiben a személyes nyilatkozatok képezték az alapvető dokumentumot, ennek valódiságát a bizottság elnökének lehetőleg ellenőriznie kellett. Legalább nyolc nappal az ülés előtt közzé kellett tennie a munkahelyen a beidézett alkalmazottak névsorát, felhívást intézve a lakossághoz vallomástételre; ezt meg lehetett tenni szóban (a tárgyalás alatt is) vagy írásban (aláírva és a lakcím megjelölésével). A bizottság egyik tagja külön azzal volt megbízva, hogy összegyűjtse a bizonyítékokat, beidézze a tanúkat, és az ügyet előadja.

Az igazoló bizottság háromféle határozatot hozhatott: az eljárás alá vont személyt igazolta, vagy háborús bűncselekmény gyanúja esetén népbíróság elé utalhatta, illetve különböző szankciókat fogantathatott ellene (megfeddés, áthelyezés, 1–5 évre szóló kizárás vezető állásból vagy előléptetésből).

Ezek az első rendeletek sok kívánnivalót hagytak maguk után, írja Schönwald Pál: nem lehetett például tudni, hogy mit kell „a magyar nép érdekeinek megsértésén érteni”, a szakszervezetek nem voltak képviselve, a szankciók túlságosan enyhék voltak stb. Egyes vidékeken egyszerűen nem vettek tudomást a rendeletről, és több intézmény, nevezetesen az igazságügy és a közoktatás továbbra is úgy tett, mintha semmi se történt volna. A MÁV-nál sokakat megfélemlítéssel bátortalanítottak el a terhelő bejelentések megtételétől, a bankoknál a hivatalfőnökök figyelmen kívül hagyták a szankciókat, másutt a beidézettek egész sormentőtanút vonultattak fel, akiknek igazmondását a bizottságok nem tudták ellenőrizni, megint mások a pártokhoz folyamodtak érdekeik védelmében. Gyakran előfordult, hogy egyik-másik pártdelegátus nem jelent meg a kitűzött ülésen vagy tartózkodott a szavazástól, és így bojkottálta vagy késleltette a bizottság döntését.³²

A Budapesti Nemzeti Bizottság, amely kiemelkedő szerepet játszott országos érvényű határozatok kidolgozásában, éber figyelemmel követte az igazoló bizottságok tevékenységét. Márciusban az SZDP képviselője, Ries István (aki július 21-től igazságügy-miniszter lett) már bírálta a január 4-i és 25-i rendeletek szűklátókörűségét, és több javaslatot tett, amiket a felszólalók fenntartás nélkül helyeseltek. Javasolta, hogy a kiszabható büntetésekhez tegyék hozzá az állásvesztést; terjesszék ki a vizsgált periódust az 1939-et megelőző időszakra, magát az eljárást pedig a magánvállalatokra is. Követelte, hogy küldjék vissza a népbíróságok által felmentett egyének iratait az igazoló bizottságokhoz. Bródy Ernő (PDP) javaslata után támogatta azt is, hogy a határozatképességnél legyen elég három pártdelegátus jelenléte.³³

Az 1945. április 11-i ülésen Ries átadta kollégáinak a 15/1945. ME sz. rendeletet módosító szöveget azzal, hogy a pártok kérdésessé fogják tenni részvételüket az igazoló eljárásokban, ha a kormány nem veszi figyelembe a BNB kívánalmait. A vita folyamán újból

Szintén január 4-én tették közzé a 16. és 17. sz. kormányrendeleteket, amelyek előírták a közalkalmazottaknak és tisztviselőknek, hogy munkahelyükön jelenjenek meg, és tegyenek esküt; a távollétüket önkéntes felmondásnak tekintették.

³² Schönwald: *Igazoló eljárások*, 256.

³³ *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei*, 67–68.

sorra vette a kifogások listáját, és bírálta Teleki Gézá, aki (oktatási miniszterként) nem nagyon iparkodott a tanári kar és az oktatás szellemének felülvizsgálásával.³⁴

A január 4-i rendelet módosítását célzó tervezetet a kormány elfogadta,³⁵ és az új rendelet magában foglalta a BNB javaslatának nagy részét. Így Budapesten az igazolások szervezése a BNB a kezébe került, a továbbiakban pedig minden bizottságban az öt pártdelegátus mellett helyet foglalt a szakszervezetek egy képviselője. A bizottságok tehát ezentúl nyolc tagból álltak. Szélesebb lett a szankciók skálája is. Több más intézkedés, mint például az eskütétel egyszerűsítése, arra irányult, hogy meggyorsítsa az igazolási műveleteket, amelyek csak a fővárosban 25–30 000 alkalmazottat érintettek.³⁶

Az érdekeltek által kitöltendő nyilatkozat ezután egy részletes kérdőív lett. Ötven kérdést tartalmazott, és gyakorlatilag felölelte az alkalmazott teljes pályafutását: az anyakönyvi adatokon kívül fel kellett tüntetni az 1937. és 1945. január 1-je közötti anyagi helyzetet, az előléptetéseket 1933 óta, az utóbbi népszámláláskor bediktált anyanyelvet és a név esetleges újranevetését. Be kellett jelenteni a *Volksbund*-, *Wehrmacht*- és *SS*-tagságot, a német katonai és rendőri hatóságokkal való kapcsolatot és az esetleges németországi tartózkodások tényét. Hasonló előírások vonatkoztak az igazolandók zsidóellenes törvényekkel kapcsolatban játszott szerepére: az ezek végrehajtásában való aktív részvételnek tekintették a deportáltak lakásaiba történő beköltözést, illetve ezek kisajátítását (beleértve a megvételt is). Kérdések vonatkoztak a nyilasokkal kapcsolatos ténykedésre, valamint a különböző pártokhoz, egyesületekhez és korporatív szervezetekhez való tartozásra 1920. január 1-je óta. Fel kellett sorolni a kapott kiténtetéseket, sőt meg kellett nevezni a tudományos érdeklődést is stb.

De a válaszok hitelessége továbbra is a vizsgált személyek őszinteségétől függött, amit nehéz, sőt szinte lehetetlen volt ellenőrizni. Egyre kevesebben voltak hajlandók ugyanis tanúskodni, és az ügyek elhúzódása, valamint a visszaélések táplálták a közömbösséget. Márpedig az igazoló eljárások kiterjesztése az ipari vállalatokra, magántársaságokra, bankokra, szabadfoglalkozásúakra stb. azt jelentette, hogy csupán Budapesten több mint hat-száz igazolóbizottság működött, amelyeknek százezrekről kellett döntéseket hozniuk.³⁷

A BNB-t nyugtalanította, hogy a visszaélések diszkreditálhatják az egész műveletet. Először is „az igazolóbizottsági tagok fizetése hihetetlen arányban emelkedett”, amint azt Széll Jenő (MKP) konstataálta az 1945. június 6-i ülésen. Kezdetben száz pengő volt ülésenként, „majd rendkívül ügyes fogással kétóránként 200 pengő”. Ezen túlmenően egy kőbányai vállalat „15 000 pengőt juttatott el az igazolóbizottság elnökéhez azzal, hogy a bizottság tagjai előlegképpen osszák fel maguk között ezt az összeget”. A korrupciót más példák is szemléltetik: „Az egyik legnagyobb magyar bank, amelyiknek a tárcájában van a magyar ipar túlnyomó része, 5000 pengő fejenkénti előleget adott az igazolóbizottsági tagoknak. Egy másik nagy bank, amely a kereskedelmi vállalatok nagy részét tartja kezében, napi 500 pengőt ajánlott fel. Egy nagy ipari vállalat, amely a németek precíziós műszerekkel való ellátásában nagy szerepet játszott, ma már odáig megy, hogy nem ülésenként, hanem leigazolt alkalmazottanként hajlandó 100 pengőt fizetni az igazolóbizottság tagjainak.” Egy másik fajta korrupciónak az lett az eredménye, „amit a pesti nyelv úgy jellemez, hogy az igazolóbizottságokat helycsináló bizottságoknak nevezik. Az egyik nagy textilvállalatnál az

³⁴ *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei*, 85–86., 115–116., 119., 172–174.

³⁵ 1080/1945. ME sz. rendelet. Magyar közlöny, 1945. május 2.

³⁶ *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei*, 91., 102–103.

³⁷ Zinner: *Háborús bűnösök pereit*, 130.; Gáspár Ferenc (szerk.): *Források Budapest történetéhez 1945–1950*. Budapest, 1973. 67–69.

igazolások lezajlása után az igazolóbizottság elnöke a vállalat személyzeti osztályának főnöke lett, az igazolóbizottság egy másik tagja a vállalat jogtanácsosa, a behívott tag pedig, aki altiszt volt, az intézet portása, az egyik irodának a főnöke lett.”³⁸

Szintén előfordult, hogy két igazolási nap között egy-egy bizottsági tag beült egy félóra a terembe a dossziékat tanulmányozni, és ezért kapott 300–400 pengőt. Nagyon sokszor az igazolandó vállalat lepénzelte a bizottságot, kikötve azt, hogy kit kell elbocsátani. Ezek a gyakorlatok annál felháborítóbbak, tette hozzá Széll, hogy a sokkal felelősségteljesebb munkát végző népbírák napi 30 pengőt kapnak.

Bechtler Péter alpolgármester szerint elszigetelt esetekről volt szó, és ezzel Beér János tiszti főügyész és Bródy Ernő polgári demokrata képviselő egyetértettek. Bechtler kérte, hogy a sajtó ne hozza ezeket nyilvánosságra, mert ez az egész igazolási eljárást diszkreditálná. Rajk László ellenkező véleményen volt. „Szerinte ilyen esetekről már a tömegek is beszélnek. Ha a BNB ezekben az ügyekben nem tesz közzé nyilatkozatot, akkor a BNB-t is olyan korrumpált szervnek tartják, mint a szóban forgó igazoló bizottságokat.” Szakasits Árpád, a BNB elnöke helyeselte Rajk véleményét, de emlékeztetett rá, hogy a kezelt ügyek tömegéhez mérten limitáltak a visszaélések.

Az ellenőrzéseket 1945 nyarán megnehezítette a magyarok tömeges visszatérése Németországból. Rajk előadta, hogy nemcsak az erőszakkal elhurcoltakról van szó, hanem nagyszámú, politikailag kompromittált egyénről, akik a szövetséges megszállás előtt menekültek Németországba. „Most igen erős intézkedések történtek abban az irányban, hogy a külföldön rekedt reakciós elemeket összeszedjék, és internálótáborba zárják, erre megindult ezeknek a patkányoknak a visszaözönlése Magyarország területére.” Különösen a Dunántúlon közülük sokan lakóhelyet változtattak, beszivárogtak a közigazgatási apparátusokba, vagy nyíltan hangoztatták, hogy Németország még nem vesztette el a háborút. Szintén ezen a vidéken előfordultak egyenruhában és a gyászos emlékü kakastollakban parádézó csendőrszakszok is.³⁹

³⁸ *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei*, 163–167., 169. A BNB a korrupciót annak tulajdonította, hogy a magánszektorban megkésték az igazolásokat. A díjazást 1945. június 3-án szabályozta a 2580/1945. ME sz. rendelet. Ülésenként 100 pengő járt Budapesten és 80 vidéken, de ezek az összegek gyakran változtak az infláció következtében.

³⁹ *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei*, 171–172. A Svájci Magyar Nemzeti Bizottság lapja „A rendőrség a magyar demokráciában” című cikkben így írta le a csendőrséget: „Mindazok, akik ismerték a háború előtti Magyarországot, jól tudják, hogy lényeges különbségek voltak mind szervezet, mind mentalitás tekintetében a rendőrség és a csendőrség között. A falvak közrendjén örökődő csendőrség speciális kiváltságokkal rendelkezett. Fegyverhasználati joga szélesebb volt a rendőrségénél; felszerelése inkább katonai felszerelés volt; brutalitása és nyomozási módszerei mindig félelmet keltettek. A csendőrségnek politikai funkciói is voltak. Feladata volt tehát a baloldali mozgalmak elfojtása; ebből a célból minden tagja jobboldali politikai kiképzésben részesült. A csendőröket főként a szegényparasztság körében verbuválták, de éppen azért, mert politikai nevelésük erős kasztszellemmel járt együtt, ez megszakított minden családi kapcsolatot, és a csendőrségből egy valódi janicsár szervezetet hozott létre. A csendőröket jól táplálták, jól fizették, és pompás egyenruhába öltöztették őket. Szelektálásuk az előnyös fizikai megjelenés alapján történt. Szolgálatuk után nyugdíjat kaptak. A falu lányainak egy csendőrhöz férjhez menni társadalmi előléptetést jelentett. Gyakorlatilag a német megszállás sikere Magyarországon a csendőrség együttműködésének a mértékétől függött. Sajnos, ez a kollaboráció tökéletes volt. A csendőrség kegyetlensége a zsidóellenes törvények végrehajtásában minden képzeletet felülmúl, és jobb nem beszélni a csendőrség buzgalomáról és gátlatlanságáról ezen a téren.” FKL, *Europe/Hongrie 1944–1960*, Z - 6/195 – 2. *Informations Hongroises*, n° XI. Genève, 1946. április 18.

A BNB minden igyekezete ellenére az igazolásokat továbbra is bírálókat érték. Csakúgy, mint az internálások esetében, az ipari vállalatok igazolásáról szóló rendelet főként a vezetőket és a kádereket sújtotta, míg a kompromittált munkások, azaz a „kisnyilasok” kedvezőbb elbánásban részesültek. Különösen a liberális demokraták számára az ilyesmi elfogadhatatlan volt. A plebejus demokrata közvélemény viszont úgy vélte, hogy mind az igazoló bizottságok, mind a népbíróságok túlságosan engedékenyek. Nevetségesnek találták, hogy az ország közigazgatásának mintegy százezer alkalmazottjából 1945 júliusáig a vizsgálaton átesett személyek közül csak 2–5%-ot nem igazoltak. Az 1945. novemberi választások közeledtével az igazolások kérdése a viták egyik csomópontja lett, és néhány lap kerek kijelentette, hogy „az igazolóbizottságok csődöt mondtak”.⁴⁰

Ezért, hogy mielőbb lezáruljon ez a kérdés, a BNB igazolásokkal megbízott titkársága október 29-én elrendelte, hogy az igazolási műveleteket november 30-a előtt, de legkésőbb 1945. december 31-ig be kell fejezni. A folyamatban lévő ügyeket át kellett adni az erre hivatott „állandó bizottságoknak”, amelyek egyben elvégezték a nyugatról még visszatérők ellenőrzését.

Ami az igazolások mérlegét illeti, elsősorban a munkáspártok vélték úgy, hogy a közhivatalok megtisztítása csődöt mondott. Ebből adódott, hogy az MKP lapja, a Szabad Nép 1946. január 23-án felvetette a B-listázás szükségességét, azaz a közhivatalok adminisztratív úton történő általános szanálását. Már ezt megelőzően az igazságügy-miniszter maga is levonta az igazolási műveletek tanulságait, és megfogalmazott három pontot egy tervezett nagy méretű átszervezés igazolására: nagyon sok egyénnek nem derült ki a politikai magatartása az igazolások során; sok tisztviselő, miután visszahelyezték őket állásukba, demonstráltak ellenséges magatartásukat az ország demokratikus szellemű átalakulásával szemben; nagyon sok alkalmazott képtelennek bizonyult vagy nem volt elég bátor megbirkózni azokkal a feladatokkal, amelyek az ország nehéz helyzetében rájuk vártak.⁴¹

Jóllehet a B-lista célja más volt, mint a közigazgatás megtisztításáé, ez utóbbin még lezáratlan ügyei szintén az igazságügy-miniszter hatáskörébe kerültek. A nemzeti bizottságok jogai ezzel lényegesen szűkebbé váltak, ami mutatta politikai szerepük visszaszorulását. Ami az igazoló eljárásokat illeti, ezeket 1948 őszén véglegesen le is állították.⁴²

A népbíróságok ugyanakkor tovább működtek, és amint arról az imént már szó esett, megszűnésük fokozatosan ment végbe. Zinner Tibor működésük három szakaszát különbözteti meg: 1945 elejétől 1948 tavaszáig, amikor is 24-ből 15-öt megszüntettek; a másik két periódusnak 1949 és 1950 tavaszai képezik a határait, és ezután integrálták a népbíróságokat az általános jogi intézményrendszerbe. Ebben a folyamatban hozták létre utólagosan a „demokratikus államrend” védelmét célzó ún. népbírósági külön tanácsokat, melyek nem keverendők össze a háborús bűnösök és ezek maradványainak megtorlásával.⁴³

A népbíróságok tevékenységének első periódusa, amely tehát teljesen felöleli a „demokratikus átmenet” időszakát, volt a legterhesebb és egyben a legmozgalmasabb az esemé-

⁴⁰ *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei*, 215. Országos szinten a régi rendszer alkalmazottjainak és tisztviselőinek 80–85%-a maradt volna a helyén az igazolási műveletek végétével. Zinner: *Háborús bűnösök pereit*, 131–132.; Szamel Lajos: *A Magyar Népköztársaság államszervezetének kialakulása*. In: Lackó Miklós–Szabó Bálint (szerk.): *Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből*. Budapest, 1964. 338.

⁴¹ Az igazságügy-miniszter tervezete a közhivatalok demokratikus újjászervezésére, 1945. november 25. Idézi Schönwald: *Igazoló eljárások*, 270–271.

⁴² 10 000/1947. Korm. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1947. augusztus 13.; 11 200/1948. Korm. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1948. október 31.

⁴³ Zinner: *Háborús bűnösök pereit*, 134. Lásd a 3. sz. lábjegyzetet is.

nyek közelsége és a Budapesten zajló perek súlyossága miatt. Ugyanis ekkor, 1945–1946-ban kerültek bíróság elé a zsidók elleni atrocitások elkövetői,⁴⁴ valamint a háború és a deportálások politikai felelősei: Imrédy Béla volt miniszterelnök, az 1938-as és 1939-es zsidótörvények kezdeményezője; Sztójay és Szálasi miniszterekkel és munkatársaikkal, nevezetesen a „deportáló hármast” (Baky László, Endre László, Jaross Andor); az antiszemita újságíró Rajniss Ferenc és a magyar *Gestapo* vezetői, valamint a csendőrség,⁴⁵ a hadsereg és a *Volksbund* néhány felső vezető személyisége.

A fő gyanúsítottak nagy részét az amerikaiak szolgáltatták ki, és abba is beleegyeztek, hogy három magas rangú SS-tiszt, köztük Edmund Veessenmayer, akik közvetlenül részesei voltak a magyarországi eseményeknek, Budapestre jöjjenek tanúskodni. „A vádlottak valómása gyakran ellentmondott Veessenmayer és Winkelmann tanúvallomásának, akik igyekeztek a vétküket teljes mértékben a korábbi csatlósaikra áthárítani”, és megfordítva, „a többi háborús főbűnőshöz hasonlóan a Sztójay-csoport is megpróbálta a németekre hárítani az ország tragédiája miatti felelősséget”.⁴⁶

A kifejezetten politikai per Bárdossy Lászlóé volt, mivel nemcsak a régi miniszterelnök elítélését, hanem az első világháború után létrejött egész politikai rendszer vád alá helyezését célozta.⁴⁷ A per anyagát Pritz Pál tette közzé azzal a céllal, hogy egyensúlyt teremtsen a Magyar Központi Híradó Rt. (az MTI elődje) által 1945-ben szerkesztett és Bárdossyról „nagyon negatív” képet adó kiadása és a Svájcban a „Nemzet védelmében” című, 1976-ban publikált mű között; ez utóbbi reprodukálja a vádlottnak a bíróság előtt mondott két legfontosabb beszédét, és hangvétele inkább apologetikus.⁴⁸

⁴⁴ Ebben a kategóriában szerepeltek olyan vádlottak, mint az 1500 zsidó megkínzásáért és legyilkolásáért felelős Bokor Dénes és a szerzetes Kun András, aki több mint 500 gyilkosságot követett el. Több más nyilas keretlegény (Traum János, Mónos József, Katona Péter Pál, Kovács Endre) ugyancsak százak haláláért volt felelős.

Braham: *A magyar holocaust*, II. 469.; Gáti Ödön et al. (szerk.): *Mementó. Magyarország, 1944*. Budapest, 1975. 266–280.

⁴⁵ Kovács Zoltán András szerint a SZEB ellenőrzése alatt készített háborús főbűnösök listáján 618 személy szerepelt, akik közül 31 (5%) tartozott a csendőrséghez. Mint gyakran a posztkommunista, 1944–1947-es éveket érintő történelmi publikációk, az itt idézett mű is figyelmen kívül hagy minden történelmi távlatot, és a csendőrség feloszlását „a színre lépő új politikai erők csendőrséggel szembeni politikai elfogultságának” tulajdonítja. Kovács Zoltán András: *Csendőrsors Magyarországon 1945 után*. In: Okvách Imre (szerk.): *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958*. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában. Budapest, 2001. 103., 109. Az ilyen védőbeszéd eléggé meglepő, hisz közzismert a „kaskastollasok” szerepe a Horthy-rendszer idején, majd pedig a nációkkal karöltve a magyar zsidóság megsemmisítésében. Lásd még a 31. sz. lábjegyzetben idézett véleményt is.

⁴⁶ Braham: *A magyar holocaust*, II. 471. Veessenmayer teljesen a magyarokat okolta (de minden megerősíti vallomását), amikor kijelentette: „Ha a magyarok vaskövetkezetességgel tagadták volna meg a német kívánságot a zsidó kérdésben, annak megoldására sor nem kerülhetett volna. Nyomás lett volna, de az 1944-es év már krízis-év volt, nem lett volna hatalmi erő egymillió ember megjelölésére, összefogására és deportálására. Ez egy olyan hatalmas rendőri feladat, amelynek elvégzését három hónap alatt csak a lelkes magyar teljes hatósági és karhatalmi apparátus tette lehetővé. Kívülről nem tudtak volna megfelelő erőt hozni erre a célra, mert csak az tudta volna elvégezni, amelyik az országot, népét ismeri és a nyelvet beszéli. Eichmann-nak csak igen kis törzse volt. Ilyen gyorsan és ennyire súrlódásmentesen – csak a magyar kormány teljes segítségével volt lehetséges.” Idézi: *Mementó*, 36.

⁴⁷ Pritz Pál: *Bárdossy László a népbíróság előtt*. Budapest, 1991. 4.

⁴⁸ Vö. Ábrahám Ferenc–Kussinszky Endre (szerk.): *A Bárdossy-per. A vád, a vallomások és az ítélet*. Budapest, 1945.; Bárdossy László: *A nemzet védelmében*. Fahrwangen, 1976.

Bárdossy, aki 1890-ben született Szombathelyen egy kisnemesi családból származó miniszteri tanácsos apától, tipikus képviselője volt a két háború közti ún. keresztény középosztálynak. Budapesten, Berlinben és Párizsban végzett jogi tanulmányai után miniszteri fogalmazó, illetve titkár, majd iskolai felügyelő lett (1921), és ezt követően kinevezték követségi tanácsosnak Londonba (1930), majd pedig nagykövetnek Bukarestbe (1936). 1941 januárjában, Csáky István gróf halálakor ő lett a külügyminiszter, és Teleki Pál öngyilkossága után (1941. április 3.) elnyerte a miniszterelnökséget, amit tizenegy hónapig, 1942. március 9-ig töltött be a külügyi tárcával együtt.

Lavírozó politikája során (részt venni a németek oldalán a háborúban, anélkül, hogy Magyarország szembekerülne az angolszászokkal) hatalmával fedezte a részvételt Jugoszlávia feldarabolásában, amikor Magyarország hadba lépett 1941. április 11-én. Június 26-án bevonta az országot a Szovjetunió elleni agresszióba, jóllehet ezúttal Hitler nem kívánta együttműködését, tartva attól, hogy újabb adósságokat kell majd törlesztenie. 1941. augusztus 8-án Bárdossy volt az, aki ismertette és elfogadtatta a harmadik zsidótörvényt, amely kötelezővé tette a házasság előtti orvosi vizsgálatot, illetve megtiltotta és „fajszennyezés” címén büntette a zsidók és keresztények közti házasságot és nemi kapcsolatot. Ebben az időben zajlottak le a kamenyec-podolszkiji tömeggyilkosságok, melyekről Bárdossy ugyan nem tudott, de kormánya volt az, amely elrendelte a menekült zsidók összegyűjtését és átszállítását Galíciába. Bárdossy bűnlajstromát tovább súlyosbította a hadiállapot bejelentése az Egyesült Államokkal 1941. december 12-én és a magyar katonaság, illetve csendőrség által elkövetett bácskai vérengzés, amely csak részben lett szankcionálva. Miután 1942 márciusában konzervatív és angolbarát körök nyomására Horthy leváltotta tisztességéből, 1943-ban Bárdossyt (aki a fasiszta és fajgyűlölő Gömbös rokona volt) megválasztották a Keresztény Nemzeti Liga elnökének, amely 1920 óta a magyar jobboldal „keresztény nemzeti” elitjét tömörítette. Ugyanebben az évben, miután kikérte neves történészek véleményét, könyvet írt „A magyar politika a mohácsi vész után” címmel, amelyben önigazolás gyanánt párhuzamba állította magát a 16. századi György baráttal.⁴⁹ A német megszállás alatt, 1944 júliusában választókerületének egyedüli jelöltjeként megválasztották Szombathely képviselőjének. Ekkor minden addigit felülmúlóan háborúpárti hangot ütött meg egy nagy feltűnést keltő beszédében, amit szülővárosában mondott el június 26-án.⁵⁰ Amikor az oroszok közeledtek, Veessenmayer segítségével Bajorországba menekült családjával együtt, majd pedig az amerikai csapatok bevonulása előtt diplomataként svájci vízumot kapott. Itt azonban nem volt hajlandó magát alávetni a menekültekre érvényes szabályoknak, és visszaküldték Németországba, ahol az amerikaiak letartóztatták, és kiadták Magyarországnak.

⁴⁹ A Martinuzzinak is mondott György barát (Fráter György), igazi nevén Utyjezenics (1482–1551), horvát-dalmát eredetű katona-szerzetes, nagyváradi püspök és bíboros, majd a régi magyar királyság keleti országrészének kormányzója. Megpróbálkozott az ország újraegyesítésével Habsburg-fennhatóság alatt, miközben tovább tartotta a kapcsolatot a törökökkel. A császári generális, Castaldo meggyilkoltatta.

⁵⁰ Többek között például a következőket mondta: „Csak néhány gyáva és néhány áruló hitette, hogy éppen a magyarság maradhatott volna ki ebből a háborúból, az a Magyarország, amelyet Mussolini az 1918-as háború nagy megrablottjának, nagy kifosztottjának nevezett.” Nemzeti Újság, 1944. június 26. Idézi: Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke. Magyarország drámája*. Budapest, 1993. 124.

Ügyes, több nyelvet beszélő, nagyon művelt, jó beszédképességű és meglehetősen akadémikus⁵¹ diplomataként Bárdossy mindvégig tagadta a népbíróság illetékességét, hivatkozva az 1848. évi III. tc.-re, amely szerint az ő esetében parlamenti bíróság szükséges. Érvelése a területi revíziókon nyugodott, ami rendkívül hálás téma volt a közönség szimpátiájának megnyerésére. A bíróság viszont nem tehetett mást, mint hogy ítélkezett afelett, ami magának a drámának és a pernek a tárgya volt.

Major Ákos visszaemlékezésében hosszasan foglalkozik a Bárdossy-perrel.⁵² „A vádlott politikai védekezésének súlypontja a [...] revíziós politika védelme volt. [...] Nehéz ma elhinni, hogy akkor, amikor az 1920-asnál súlyosabb békeszerződés megkötése előtt álltunk, s 1945 októberében Szlovákiából tízezerrel telepítették át a határokon a magyarokat, és közismertek voltak a tragikus erdélyi események, részünkről istenkáromlásnak hatott a trianoni igazságtalanságokat említeni. A vádlott viszont a védekezés jogán szabadon tárhatta fel az országot ért sérelmeket. Ez ellen politizálni minden magyar kormánynek történelmi feladata volt. [...] A következő napokban az eddig sem ritka névtelen telefonálók megsokszorozódtak, főleg otthon. Felháborodott magyarok tiltakoztak és fenyegetőztek a revíziós politika bírálata miatt. A tárgyalás vezetésében a továbbiak során ezért is ragaszkodtam a rövideghez. Igaz, eközben többször is elvesztettem higgadtságomat. [...] Mellékes, de nincs okom elhallgatni, hogy ismeretlen kódobálók beverték az ablakaimat.”⁵³

1945. november 3-án Bárdossyt a budapesti népbíróság kötél általi halálra ítélte. A kegyelmi kérvény elutasítását követően (csak a kivégzés módján változtattak) 1946. január 10-én lőtték agyon. Pritz Pál szerint „az ítélet keménységéről akkor is sokan vitatkoztak, ma pedig ez még inkább indokolt lehet”.⁵⁴ De kétségbe vonható, hogy egy posztumusz per a na-

⁵¹ „Bárdossy László, aki 1941 áprilisától 1942 márciusáig Magyarország miniszterelnöke volt, s aki felelős azért, hogy Magyarország Németország oldalán belépett a háborúba, igen ravasz diplomata [...] Attól való félelmében, hogy háborús bűnösnek felelősségre vonják, Bárdossy megkísérli a saját fontosságát minimálisra csökkenteni a magyar ügyek intézésében [...], s bigott nacionalizmusát szóáradat és féligazságok mögé rejti [...] Azt a vágyat, hogy elkerülje személyes felelősségvállalását, a továbbiakban is jól mutatják erőfeszítései, melyekkel bizonyítani kívánja, hogy a Szovjetunió elleni hadüzenet a törvényes parlamenti eljárásnak megfelelt: kísérletei, hogy a bácskai vérengzés felelősségét magáról elhárítsa, s szócavarásai, melyek szerint Magyarország sohasem küldött hadüzenetet Amerikának vagy Angliának, csak egyszerűen a Hitlerrel való »szolidaritást« deklarálta.” A Németországban állomásozó amerikai 7. hadsereg kihallgató központjának Bárdossy Lászlóról kelt 1945. szeptember 9-i jelentése. Idézi Pritz: *Bárdossy László a népbíróság előtt*, 23–24.

⁵² Major: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség*, 195–241. „... a korabeli sajtótudósítások és a későbbi visszaemlékezések [...] a tárgyalást túl kiszínezték vagy éppen kozmetikázták, ezért a tárgyalásról, a vádlotról és a kísérő körülményekről azóta sem halványult emlékeim alapján kívánok retusálatlan képet nyújtani”, írja Major e fejezet elején.

⁵³ Major: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség*, 213–214., 216., 241. Vidéken is több helyen megzavarták a háborús bűnösök elleni pereket. Pécssett 1945. július 26-án tárgyalta a népbíróság egy volt munkatábor-parancsnok ügyét. „Mintegy 200 főnyi tömeg vonult fel a törvényszék elé »kötelet a zsidóknak«, »le a zsidóbérenc népbírósággal« kiáltásokkal. Megostromolták az épületet, majd a terembe behatolva, tojásokkal hajigálták meg a Népbíróságot.

Ugyanebben az időpontban egy másik, szintén körülbelül 200 főből álló tömeg a fenti ügy egyik tanújának a házat ostromolta meg. Félretolva a mintegy 5–6 kirendelt rendőrt, kövekkel dobálták az ablakokat, és megkísérelték feltörni a kaput. A rendőrség képtelen volt a két tüntetést elnyomni. A Népbíróság ítéletét csak úgy hozhatta meg, hogy orosz járőr segítségével kiűrtette az utcákat. A tüntetések azonban egész nap egymást érték a városban, lövés is esett...” *Megdöbentő fasiszta provokáció Pécssett, Törökszentmiklóson és Jászberényben*. Szabad Nép, 1945. július 27.

⁵⁴ Pritz: *Bárdossy László a népbíróság előtt*, 17.

gyobb történelmi objektívitas nevében a vádlott javára fordulhatna, mivel a történészek tudják, amit annak idején csak Bárdossy tudott, de a bíróság nem.⁵⁵

Pritz egyébként – nagyon körültekintően – felismeri „a Bárdossy által mesterségesen keltett fogalmi ködöt” (tudniillik azért, mert „az egész perben Bárdossy a felelőség és a bűnösség közötti különbséget hangsúlyozza”), s ennek kapcsán kifejti, hogy „a bűnösség – történelempolitikai dimenzióban – egyáltalán nem erkölcsi kategória”.⁵⁶ Ezzel szemben Dombrády Lóránd a szokásos bíróság mércéjével ítéli meg (és ítéli el) a népbíróságot.⁵⁷ Védőbeszédéből főleg az derül ki, hogy Horthy és a katonai elit nem respektálták Bárdossy politikai finomságait azokban a napokban, amikor a Szovjetunió elleni háborúról megszűletett a döntés; anélkül, hogy a lényegét illetően nézeteltérés lett volna a magyar politikai élet eme főszereplői között.

A magyar népbíróságok viszonylagos szigorának megítélésekor érdekes lehet összehasonlítani a rendelkezésre álló statisztikai adatokat. Tájékoztatásul álljon itt néhány adat a magyar és a francia népbíróságok tevékenységéről. Magyarországon (8,5 millió lakos) a NOT felmérése szerint a 24 fórum 59 429 ügyet vizsgált ki (a lakosság 0,7%-a), amiből 26 997 főt elítélt és 14 727-et felmentett, a többi ügy pedig „egyéb módon zárult le”. Az elítéltek közül halálbüntetést szabtak ki 477 személyre, akik közül 189-et (az elítéltek 0,7%-át és a halálraítéltek 39,6%-át) végezték ki.⁵⁸ Franciaországban (40 millió lakos) az 1948. december 31-ig kivizsgált 163 077 „dossziéból” 118 060 ügyet és 132 828 „személyt” érintő ítéletet hoztak (ami a lakosság 0,33%-a) a következő szankciókkal: különböző rendű felmentések: 37 413; halálbüntetések: 7 037, amiből 791 a kivégzések száma (az ítéletek 0,6 -a és a halálraítéltek 11,2%-a); kényszermunka, fogház, börtön: 39 200; polgári jogok gyakorlásától való megfosztás: 49 178.⁵⁹ A ténylegesen kivégzettek viszonylag alacsony arányát az magyarázza, hogy sokakat távollétükben ítélték halálra. Ha figyelembe vesszük a tízezres nagyságrendű „törvényen kívüli”, ún. spontán kivégzéseket is, meg lehet állapítani, hogy a megtorlások nagyobb szigorral mentek végbe Franciaországban, mint Magyarországon.⁶⁰

⁵⁵ „A bizonyítási anyagból hiányzott Barcza [György] londoni, illetve Kristóffy [József] moszkvai magyar követ több fontos sürgönye; nem ismertük az ellenzék tiltakozását a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás ellen; nem ismertük Bajcsy-Zsilinszky Endre drámai hangú parlamenti felszólalását a kelet felé terjeszkedő háborús politika, valamint a német haditechnikának való teljes kiszolgáltatás ellen; Teleki Pál búcsúlevele pedig pontatlan szövegű másolatban állt rendelkezésünkre. Bárdossy pedig az iratokból pontosan tudta, hogy mit nem tud a bíróság.” Major: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség*, 199.

⁵⁶ Pritz: *Bárdossy László a népbíróság előtt*, 75.

⁵⁷ Dombrády Lóránd: *A hadba lépés felelőségéről*. Századok, 132. (1998) 3. sz. 517–549.

⁵⁸ Zinner: *Háborús bűnösök perei*, 135. Major: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség*, 159.

⁵⁹ Rousso, Henry: *L'épuration en France. Une histoire inachevée*. [A franciaországi megtorlás. Egy befejezetlen történelem.] Vingtième Siècle, n°33. (1992) 78–105.

⁶⁰ Egyébként már az 1945. októberi budapesti választások után több politikus felvetette a megtorlások gyengeségét Magyarországon. A Radikális Párt vezetői szerint a választások sorsa mindenekelőtt azon múlt, hogy a „reakciós tömegek” hasznát húzták a megbocsátásból. A szociáldemokrata Bán Antal így kommentálta az eseményt: „Saját maga látta, hogy a választást követő napon a kisgazdapárti tömegek marxista csöcseléknek hívták a munkások tömegeit, és fasiszta módon tartották üdvözlésre kezüket [...] Az a véleménye, hogy nagy tévedés volt a széleskörű választójogi törvény. Elfelejtették, hogy 25 év reakciójával állunk szemben. Nyilasok hozzátartozói mind leszávtak és érthető, hogy a demokrácia ellen.” *Dálnoki Miklós Béla kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei*, B. 389. Rákosi is a francia példára hivatkozott, mondván, hogy „ők előbb kiirtottak néhány 10 000 reakciót [...], utána 6000 halálos ítéletet hoztak, végül kizártak több mint egy milliót a választójogból. Miután így előbb bizonyos fokig megteremtették a demokrácia előfeltéte-

Kelet-Európát tekintve egy francia szerző szerint Magyarország „gigantikus tisztogatás” (sic!) színhelye volt;⁶¹ a valóság azonban egészen más. Fejtő Ferenc szerint „a tisztogatások – talán a nemzeti vérmérsékletnek megfelelően – Bulgáriában voltak a legkegyetlenebbek. 1945-ben 131 rögtönzött népbíróság 18 197 ítéletet hozott, amelyek között több mint 2000 volt halálos, 1940 pedig húszévi börtönbüntetésre szült. Alighanem még magasabb volt az ítélet nélkül »likvidált« személyek száma. Csehszlovákiában 1946. októberig 20 000 ember jelent meg a népbíróságok előtt, s ezeknek csak egyharmada volt cseh. 362 embert – köztük 205 németet – végeztek ki.”⁶² Ami Magyarországot illeti, „Dr. Berend György, a NOT elnökhelyettese a következő értékelést adta: »ha számításba vesszük, hogy hány felelős beosztású vezető, hány háborús uszító és népellenes agitátor, hány ezer kényszermunkás-század gyilkos keretlegénye és nyilas tömeggyilkos tűnt fel a felszabadulás előtti huszonöt esztendőben, akkor a fenti [magyarországi] statisztika még a népbíróságok leghevesebb ellenzőiben is komoly kételyeket kelt».”⁶³

A szerző fordítása

leit, utána választottak”. Zalai Katalin et al. (szerk.): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció, 1944–1948*. Budapest, 2003. 299.

⁶¹ Soulet, Jean-François: *Histoire comparée des Etats communistes de 1945 à nos jours*. Paris, 1996. 26.

⁶² Fejtő, François: *Histoire des démocraties populaires. Vol. I. L'ère de Staline 1945/1952*. Paris, 1952. 123. [Magyarul: Fejtő Ferenc: A népi demokráciák története. I. köt. A Sztálin-korszak. Budapest–Párizs, 1991. 83–84. – a szerk.]

⁶³ Idézi Braham: *A magyar holocaust*, II. 472.